

TRACTATUS IV.

DE VIRTUTIBUS IN COMMUNI.

POST Tractatum de actibus humanis, tam in esse physico, quam in esse moris consideratis, agendum est de virtutibus in communis, quae sunt principia bonorum actuum, & habitus quidam ad illos eliciendos ordinari, illarumque natura, subjectum, species, & proprietates, breviter hic declaranda sunt. De virtutibus vero in particulari, tam Theologicis, quam moralibus, inferius differemus.

CAPUT I.

De natura virtutis.

1. Pures circumferuntur virtutis definitiones. Prima traditur ab Aristotele 2. Ethic. cap. 4. his verbis: *Virtus est habitus qui bonum facit habentem, & opus ejus bonum reddit.* In qua definitio duplex explicatur habitudo virtutis: una quam dicit ad proprium subjectum, tanquam ejus forma, dum dicitur facere bonum habentem; sola namque virtus bonum facit hominem, ut ostendit Seneca epist. 76. Altera quam habet ad operationem tanquam ad proprium effectum, dum additur, & *opus ejus bonum reddit.*

2. Secunda habetur apud eundem Philosophum ibidem, ubi ait quod *virtus est habitus electivus, in mediocritate consistens, prout sapiens & prudens distaverit.* Quae definitio non convenit virtutibus Theologicis, nec intellectualibus, sed solum moralibus; virtutes enim intellectuales non sunt electiva, cum electio sit solum in voluntate; virtutes vero Theologicae non exigunt propriam mediocritatem, sed solum morales, ut justitia, temperantia, & similes, quae versantur circa objectum medium inter duo extrema, excessum scilicet & defectum, ita tamen quod illud medium non intelligatur secundum rem, sed secundum rationem, juxta exigentiam personae, loci, & aliarum circumstantiarum, aliquando enim cibis v.g. qui est mediocris & temperatus respectu unius, est excedens & intemperatus respectu alterius, & propterea additur: *Prout sapiens & prudens distaverit.*

3. Tertia quae colligitur ex verbis D. Augustini, praecepit lib. 2. de lib. arbit. & defendit in D. huc qu. 55. art. 4. est hujusmodi: *Virtus est bona qualitas mentis, quae recte vivitur, quae nullus male uitur, & quam Deus in nobis sine nobis operatur.* Ubi primo ponitur *qualitas*, quia qualitas est genus supremum virtutis; est tamquam convenientior definitio, si loco *qualitas* habitus poseretur, qui est genus propinquum, ut ait D. Thomas loco citato. Additur *bona*, ut explicetur differentia virtutis à vicio, & alijs qualitatibus quae rem male disponunt. Per particulam *mentis*, designatur subjectum

virtutis, quod est potentia rationalis, vel essentialiter, vel participativa, qualis est appetitus sensitivus, qui ut subiectum rationi, aliquid ex illa participat, & est subiectum virtutis, ut infra dicimus; & per hoc differt virtus ab omnibus qualitatibus corporeis, sive bonis, sive malis. Per particularum, *quare recte vivitur*, virtus distinguuntur à qualitatibus non operativis immediatè, cujusmodi sunt puleritudo & sanitas in corporalibus; in spiritualibus vero gratia habitualis, quae immediate inhæret substantiæ animæ. Ly autem *vivitur*, significat in proposito operationem vitali. Per illam vero particularum, quæ nemo male uitur, virtus differt ab illis habitibus & qualitatibus, quæ possunt ad malum vel falsum inclinare, sive quibus aliquis potest bene vel male uti, cujusmodi sunt opinio, fides humana, character, & similia. Demum ultimæ particularæ, nempe quam Deus in nobis operatur, convenient solum virtutibus per se infusis, quæ in eo solum distinguuntur ab acquisitis, quod istæ acquiruntur nobis operativis, & activè ad eorum acquisitionem concurrentibus; illæ vero sine nostro activo concursum producuntur in nobis, quamvis dispositivè ad eorum receptionem per nostros actus Deo cooperemur. Unde si haec ultimæ particularæ tollantur, hæc definitio convenit modo explicatio omni virtuti, tam intellectuali, & Theologicae, quam morali.

4. Ex his intelliges; virtutem esse habitum operativum, & per se primò concurrere ad bonitatem moralem actuum humanorum, & ad corrum facilitatem ad delectabilitatem; secundariò vero tantum ad entitatem physicam, substratum bonitati morali actus, ejusque facilitati.

Prima pars pater ex prima & tercia definitione virtutis, & ex D. Thoma huc qu. 55. art. 2. ubi sic concludit: *Et ideo de ratione virtutis humana est quod sit habitus operativus.* Idem docet Augustinus lib. de bono conjugali, ubi virtutem ait esse *habitum quo aliquid agitur*. Unde bellè quidam ait virtutem non esse similem lyræ quam nemo pulsat; vel gladio qui nunquam è vagina eximatur, aut navi quæ ad perfectionem adorna, in portu semper consistat, sed potius agro secundo & feraci, quo (ut ait eleganter Ambrosius lib. de Isaac cap. 7.) *nihil pulchrius, cum seges fluctuat, cum pomaruntant, vel cum uvarum ferta dependent, ant baccis onus a oleo curvescit, vel viridi gramine, montium vertices, & vallum humilia vestiuntur.*

5. Secunda vero pars probatur quantum ad singulas partes: Et in primis quod virtus per se primò concurrat ad bonitatem moralem actuum humanorum, manifestum est; ad illud enim virtus per se primò concurrat, ad quod producendum potentia naturalis cùm indigeret: Sed potentia naturalis indiget habitu virtutis ad producendum actum moraliter bonum, seu ad causandam

DE VIRTUTIBUS IN COMMUNI. 71

in actu bonitatem moralem; potentia enim secundum se est tantum potens producere actum quantum ad substantiam, seu entitatem physicam illius: Ergo talis habitus ad bonitatem moralem actus per se primò concurrat.

6. Quod vero erit per se primò concurrat ad ejus facilitatem, constat ex eo quod in hoc differt vis potentie superioris, communicata inferiori per modum transiuntis, ab ea quæ communicatur per modum habitus seu formæ complectæ, constituentis principium perfectum & connaturale actus, quod prima non tollit difficultatem, secunda vero inducit facilitatem & delectabilitatem, conjunctam bonitati morali actus virtutis, & per se utramque attingit.

Demum quod per se non efficiat entitatem physicam ejusdem actus; sed solum per accidentis & secundariò, in quantum scilicet est substrata illius bonitati morali, ejusque facilitati, patet ex eo quod habitus solum influit per se in id quod vires potentie excedit: Sed entitas physica actus virtutis non excedit vires potentie, ut constat, actus enim v.g. potentie irascibilis aut concupiscibilis, secundum entitatem physicam consideratus, nihil aliud dicit quam passionem appetitus sensitivus, ut praescindit ab ordine rationis, quo pacto reperitur in brutis: Ergo habitus virtutis moralis & acquisitæ, non influit per se in entitatem physicam talis actus, sed per accidentis tantum & secundariò, in quantum scilicet talis entitas est substrata illius bonitati morali, ejusque facilitati.

CAPUT II.

De subiecto virtutum.

1. Ceterum est virtutes, cum sint habitus operativi, non in ipsa essentia animæ, sed in ejus potentia residere. Constat etiam virtutes nec in membris exterioribus corporis, nec in potentia vegetativi, neque in sensibus externis subiectari posse; quia hujusmodi facultates non sunt indiferentes ad operandum bene vel male, sed omnino determinante ad unum modum operandi, subindeque nullam ex se habent difficultatem in exercendis propriis operationibus. Docent etiam communiter Theologi cum S. Thoma huc qu. 55. art. 5. in sensibus internis nullas subiectari virtutes, quia cum virtus iuxta Aristotelem, sit dispositio perfecti ad optimum, & perfectio in consummatione consistat, potentia quæ est subiectum virtutis, debet esse consummativa actus virtutis, & non tantum preparativa vel inchoativa illius; unde cum cognitio veri, quæ est opus bonum potentiae cognoscitivæ, non consummatur in potentia sensitivis apprehensivis, quia illæ sunt solum preparatoria & dispositiva ad cognitionem intellectus, cuius proprium est attingere verum, virtutes intellectivæ in illis subiectari nequeunt. Demum exploratum est apud omnes, virtutes intellectuales, nimirum intelligentiam, scientiam, sapientiam, artem, & prudentiam, in intellectu residere; tres quidem primas in intellectu speculativo, duas vero posteriores in intellectu pratico, ut subiectum motioni voluntatis, cuius proprium est mouere quoad exercitium intellectum & coeteras potentias ad operandum. Duplex ergo solum restat difficultas & controversia inter

difficultas ad attingendum illius objectum: Atque voluntas nullam habet difficultatem circa moderationem passionum, cum illa sit bonum rationis, proprium & proportionatum respectu voluntatis, sed tantum appetitus sensitivus: Ergo in isto sunt ponendæ virtutes moderatrices passionum, non vero in voluntate.

4. Dices: Potentia quæ est subiectum virtutis moralis, debet esse perfectè libera, cum sit principium actus liberi & moralis. Debet etiam possesse eligere, cum virtus definatur habitus electivus. Item debet posse attingere bonum honestum, cum illud sit objectum virtutis. Demum debet regulari à prudentia, quæ est regula virtutum moralium: At illæ quatuor conditiones non convenient appetitu sensitivo, sed duntaxat voluntati: Ergo sola voluntas potest esse subiectum virtutum moralium quæ sunt moderatrices passionum. Major constat, Minor vero probatur quantum ad singulas partes. Et in primis quod prima conditio appetiti sensitivo non competit, videtur

§. I.

Resolutio prime difficultatis.

2. Dico primò, appetitum sensitivum hominis, ut natum obedire politicè rationi, esse subiectum virtutis propriæ dictæ, pura fortitudinis & temperantiae. Ita S. Thomas huc qu. 56. art. 4. in corp. & in resp. ad 1. ubi sic ait: *irascibilis & concupiscibilis, secundum je considerata, prout sunt partes appetitus sensitivi communes sunt nobis & bruis.* Sed secundum quod sunt rationales per participacionem, ut obedientes rationi, sic sunt propria hominis. Et hoc modo possunt esse subiectum virtutis humanae. Quo nihil clariss & expressiss in favorem nostræ conclusionis dici potest. Favet etiam Aristoteles 3. Ethic. cap. 3. ubi ait temperantiam & fortitudinem esse partium irrationalium, id est appetitus concupisibilis & irascibilis, unde subiectum virtutis vocat *vitam concupiendi.*

3. Ratio etiam suffragatur, nam ut discurrit D. Thomas loco citato, & fuisse in quest. de virtutibus art. 4. Ut al. quæ potentia sit capax virtutis, tria requiriunt; primò quod sit apta moveri & regulari à superiori, secundò quod non sit uni operandi modo alligata; tertio quod sit operis perfecti elicita. Appetitus autem sensitivus, prout est in homine, habet tres illas conditiones; est enim in primis aptus moveri & dirigiri à ratione, unde viri probi moderantur passiones appetitus sensitivi, secundum dictamen rationis. Deinde ille non est ad unum agendi modum determinatus, sed modo juxta rationem operatur, modò ab illa deviat & exorbitat. Demum opus elicere moraliter perfectione consummatum, quando passiones irascibilis & concupiscibilis, temperantia & fortitudine ad medium redactæ sunt: Ergo est capax virtutis, unde in eo resident virtutes morales, moderantes timores & audacias in discrimine vite, & cohibentes delectationes immoderatas in cibis & venereis.

Confirmatur: Ibi ponenda est virtus, ubi est difficultas ad attingendum illius objectum: Atque voluntas nullam habet difficultatem circa moderationem passionum, cum illa sit bonum rationis, proprium & proportionatum respectu voluntatis, sed tantum appetitus sensitivus: Ergo in isto sunt ponendæ virtutes moderatrices passionum, non vero in voluntate.

4. Dices: Potentia quæ est subiectum virtutis moralis, debet esse perfectè libera, cum sit principium actus liberi & moralis. Debet etiam possesse eligere, cum virtus definatur habitus electivus. Item debet posse attingere bonum honestum, cum illud sit objectum virtutis. Demum debet regulari à prudentia, quæ est regula virtutum moralium: At illæ quatuor conditiones non convenient appetitu sensitivo, sed duntaxat voluntati: Ergo sola voluntas potest esse subiectum virtutum moralium quæ sunt moderatrices passionum. Major constat, Minor vero probatur quantum ad singulas partes. Et in primis quod prima conditio appetiti sensitivo non competit, videtur

videtur manifestum; nā licet ille, ut est in homine, ex coniunctione quam haber cum voluntate aliquam libertatem participer, illa tamen est imperfecta & secundū quid, quæ non sufficit ad rationem virtutis, cūn actus virtutis debeat esse simpliciter liber, sicut est simpliciter bonus & honestus. Constat etiam appetitum sensitivum non posse eligere, cūn electio sit actus voluntatis, ut docet D.Thomas supra quest 13. artic.2. Liquet pariter illum non posse attingere bonum honestum, cūn ejts objectum adæquatum sit bonum sensibile & corporeum. Demum cūn talis appetitus per apprehensionem sensus regulatur, non videtur posse dirigi & regulari per prudētiā, quæ non in sensu, sed duntaxat in intellectu residet.

Respondeo, concessa Majori, negando Minorem, & ad primam illius probationem dico, quod licet appetitus sensitivus hominis, ex vi coniunctionis quam habet cum voluntate, non evadat simpliciter liber, sed solum secundū quid; ex actuali rāmen influxu & motione voluntatis, per quam ipsum applicat ad operandum, participat intrinsecè libertatem perfectam, & sufficientem, ut possit esse subjectum virtutis moralis, sicut ratione illius potest esse subjectum vitij & peccati.

5. Ad secundam dicendum, subjectum virtutum moralium qua moderantur passiones, debere quidem esse aliquo modo electivum, non tamen simpliciter & perfecṭe, in eo enim differunt virtutes morales quæ versantur circa passiones, & resident in appetitu sensitivo, ab alijs quæ non habent moderari passiones, & in voluntate subjectantur, quod istæ sunt habitus electivi formaliter, directe, & immediate, quia directe & immediate efficiunt electionem quæ in voluntate responderet, illæ verò sunt habitus electivi solum participative, indirecte, mediare, & completive: tum quia eliciunt actum appetitus, in quo electio voluntatis, & ordo rationis participatur: tum etiam quia moderando passiones appetitus, quæ electionem debitam perturbant, indirecte & immediate ad illam conducunt: tum denique quia licet ipsam electionem directe non eliciant, efficiunt tamen actum appetitus sensitivi executivum & completivum illius, subindeque habitus electivi executivæ & completivæ dici possunt. Quam doctrinam & solutionem fuisse expendunt Salmantenses in Tractatu de virtutibus disp.2. dubio 2. §.2. eamque varijs D.Thomae testimonij illustrant.

6. Ad tertiam dicatur quod licet appetitus sensitivus non possit attingere bonum honestum universale, tamen, ut actualiter motus à voluntate, per quandam participationem rationis, potest attingere bonum honestum singulare, & regulatum per cogitationem; sicut ipsa cogitativa, ex coniunctione quam habet cum intellectu, participat vim discurrendi circa singularia, ut docet D.Thomas i.p.78. art.4.

Ad ultimam similiter respondeo, quod sicut in appetitu sensitivo est quædam libertas participata à voluntate; ita in apprehensione sensitiva, per quam dirigitur, est quædam veluti prudentia imperfecta, ab intellectu participata, quæ plures circumstantias actus ab appetitu eliciti potest attingere, subindeque talem actum dirigere & regulare.

§. II. Resolutio secunda difficultatis.

7. Dico secundò, voluntas, nulla indiget virtute superaddita, ad attingendum bonum honestum proprij suppositi; bene tamen ad attingendum bonum alienum, quale est reddere unicuique quod suum est.

Prima pars, quam negant aliqui Recentiores, expresse docetur a D.Thoma qu.1. de virtutibus art.5. ubi hanc rationem insinuat: Nulla potentia eget habitu virtutis ad attingendum objectum in ordine ad quod est per seipsum completa, determinata, & proportionata; cum habitus ad hoc sit duntaxat ordinatus, ut potentiam ultimò compleat, & determinet ad attingendum objectum: Sed voluntas per seipsum est completa, & determinata, & proportionata, ad attingendum bonum honestum proprij suppositi: Ergo non indiget habitu virtutis superaddito ut ad illud determinetur. Major constat, Minor verò probatur, tum quia bonum honestum proprij suppositi non excedit proportionem volentis, neque quantum ad speciem, cūn sit ordinis naturalis, neque quantum ad individuum, cūn non sit alienum, sed proprium suppositi appetentis. Tum etiam, quia sicut voluntas, ex hoc quod est appetitus naturæ rationalis, natura tuā inclinatur & propendet in bonum honestum ut sic, ideoque ad illud ut tale attingendum nulla ponitur virtus; ita ex eo quod est appetitus talis hominis inclinatur ex se in bonum honestum talis suppositi: sicut enim differentia individualis contrahit voluntatem ut sit hæc numero, ita & ejus inclinationem ad bonum hujus suppositi determinat.

8. Ex hoc probata manet se cun da pars conclusionis, nam licet bonum alienum naturale non excedat proportionem voluntatis quantum ad speciem, sicut bonum supernaturale, eam tamen excedit quantum ad individuum; quia uniuscuiusque voluntas, hoc ipso quod est radicata in hoc numero supposito, determinatur per suam differentiam individualis ad bonum proprij suppositi, juxta illud Philosophi: *Amabile bonum, sicutique vero proprium*, Ergo voluntas indiget habitu virtutis ad attingendum bonum alienum, etiam naturale. Unde in ea ponuntur justitia & aliae virtutes ei annexæ, & affines, ut non obstante proprij amoris pondere, in bonum alienum inclineret.

9. Objicies primò contra primam partem conclusionis: Habitus virtutis requiritur in potentia, quando actus est illi difficilis: Sed voluntas in prosecutione boni honesti etiam proprij suppositi, interdum patitur non modicam difficultatem, ratione cuius illud deserit, labiturque in oppositum malum: Ergo ad illud attingendum indiget habitu virtutis.

Respondeo distinguendo majorem: habitus virtutis requiritur in potentia, quando actus est illi difficilis, per se, & ex objecto, concedo Majorem. Per accidens tantum, & ratione aliquius impedimenti extrinseci, nego Majorem. Unde cūn difficultas quam voluntas interdum patitur in prosecutione boni honesti proprij & conaturalis, non proveniat ex superexcedentia objecti vel actus, sed ex immoderatis passionibus appetitus sensitivi, alijsve impedimentis tenentibus ex parte corporis, nullus requiritur habitus virtutis

tutis in voluntate, ad facile & delectabiliter profundum tale bonum, sed si ad hoc aliquis habitus necessarius est, collocari debet in prædicto appetitu, ad moderandas ejus passiones, ex quarum immoderantia, illius boni prosecutio difficilis redditur. Et sic in appetitu irascibili & concupiscibili ponuntur virtutes fortitudinis & temperantiae, qui bus immoderata illius passiones cohidentur & temperantur, ut §.præcedenti ostendit est.

10. Objicies secundò: habitus acquiritur per actuum repetitionem: Ergo reperitis actibus virtutis in voluntate circa bonum honestum proprij suppositi, virtus debet generari.

Respondeo Antecedens esse verum quando subiectum est capax habitus, non verò quando est incapax illius: lapis enim v. g. quantumcumque descendat, non acquirit habitum, quia est incapax illius, cūm per naturalem gravitatem sit completem inclinatus ad descensum. Similiter potentia naturales, ut vegetativa, nutritiva, & similes, quantumcumque opertentur, non acquirunt habitum, quia naturaliter sunt ad agendum determinata & completa. Idem cum proportione dicendum de voluntate, respectu boni honesti proprij suppositi, quia ad illud est per seipsum completa & determinata, ut supra ostendit est.

11. Objicies tertio: Voluntas est capax habitus vitiōs circa bonum proprium: Ergo & habitus virtutis, cūn contraria debeant versari circa idem subjectum.

Respondent aliqui ex nostris Thomistis, negando Antecedens: Sicut enim (inquit) quia lapis habet naturalem inclinationem completam ad descensum, non generatur in eo habitus ad ascendendum sursus, quamvis millies sursus projiciatur: ita nec in voluntate generatur habitus vitiōs circa bonum proprium ex pluribus actibus malis repetitis, quia voluntas habet naturalem inclinationem completam respectu proprij boni honesti, quia non minus resistit habitui vitiōs inclinanti in contrarium, quam resisteret perfecta virtus acquisita, si adesset. Hæc solutio & doctrina non caret probabilitate.

12. Melius tamen & facilius respondeo, dato Antecedenti, negando Consequentiam & paritatem: Ratio autem discrimini est, quia voluntas ad actus malos, circa quodcumque objectum exercitatur, non est ex se inclinata, ideoque requiritur habitus vitij ut ad illos inclinetur, ad actus verò honestos circa bonum proprium, est ex propria natura inclinata, subindeque non potest ad illos per habitum inclinari.

13. Ex dictis intelliges discrimen quod inter voluntatem & intellectum reperitur, intellectus enim, cūn non sit ex natura sua in actu primo ad cognitionem veri sufficienter instructus, sed sit veluti tabula rasa, indiget speciebus & habitibus ad attingendum quodcumque verum etiam ordinis naturalis; unde in eo ponitur intelligentia, seu habitus primorum principiorum, ad prima principia cognoscenda. E contra voluntas, cūn sit naturaliter inclinata & determinata ad bonum naturale, saltem domesticum, nullo indiget habitu virtutis moralis, ad bonum honestum proprij suppositi prosecutum, sed solum ad attingendum bonum alienum, & ad reddendum unicuique quod suum est.

CAPUT III.

Traditur multiplex divisio virtutum.

1. **V**ariæ solent tradi divisiones virtutum, sed ceteris clarior & compendiosior est quam S.Doctor hic quast.57. & aliis sequentibus prosequitur, quæ scilicet virtus in intellectualem, moralē, & theologicam distribuitur. Virtus intellectualis est illa quæ perficit intellectum in ordine ad cognitionem veri. Virtus moralis est illa quæ voluntatem compleat ad prosecutionem boni honesti. Virtus theologica est illa quæ circa Deum immediate versatur.

2. Virtus intellectualis subdividitur in quinque species, quæ vocantur intelligentia, seu habitus primorum principiorum, sapientia, scientia, ars, & prudentia. Ratio verò hujus divisionis hæc est: cūm virtus intellectualis perficiat intellectum in ordine ad verum, tot debent esse virtutes intellectuales, quot sunt habitus infallibiliter attingentes verum: Sed habitus infallibiliter attingentes verum sunt tantum quinque enumerati: Ergo illi solum sunt virtutes intellectuales. Major pater, Minor probatur. Verum quod certò & infallibiliter ab intellectu attingi potest, vel est universale, & consequenter necessarium; vel singulare, & contingens: Si universale, vel est attingibile immediate, & ex sola terminorum notitia, ut sunt prima principia: Et pro illis ponitur habitus primorum principiorum. Vel est infallibiliter attingibile mediate, & per proprias causas, quæ si fuerint particulares, ponitur scientia, si verò causæ fuerint altissima & universales, ponitur sapientia. Si autem tale verum fuerit singulare, vel illud est factibile? Et pro illo attingendo ponitur ars, vel agibile? Et ad illud attingendum ponitur prudentia.

3. Virtutes morales sunt duplicitis generis, aliae sunt circa operationes, in quibus attenditur ratio debiti, vel indebiti ad alterum, ut justitia per quam redditur debitum proximo, religio per quam redditur debitum parentibus, pietas per quam redditur debitum benefactoribus. Aliae verantur circa passiones, quas ad debitum rationis ordinem reducent, ut fortitudo, temperantia, & alia quæ appetitus irascibilis vel concupiscibilis affectus & passiones moderantur.

4. Inter virtutes morales quatuor sunt principales, nempè prudentia, iustitia, fortitudo, & temperantia, quæ cardinales appellantur; quia ut observat S.Thomas quast. de virtutibus cardinalibus art.1. super eas volvitur to a conditionis humanæ ratio, eisque veluti cardinalibus universa vitæ honestæ & politica series & moles subinxit.

5. Demum præter virutes intellectuales & morales, dantur aliae quæ vocantur theologicæ, quia per illas ad Deum ut finem ultimum ordinamus, & hæ sunt solum tres, nempè fides, spes, & charitas, quia homo ordinatur in ultimum finem per cognitionem intellectus lumine supernaturali fidei illustrati; & per motum intentionis in ipsum tendentem sicut ad id quod est possibile consequi, quod pertinet ad spem; & quanquam ad unionem quandam spiritualem, per quam quadammodo transformamur in illum finem, quod fit per charitatem, ut ait S.Thomas hæc qu.62. artic.3.